

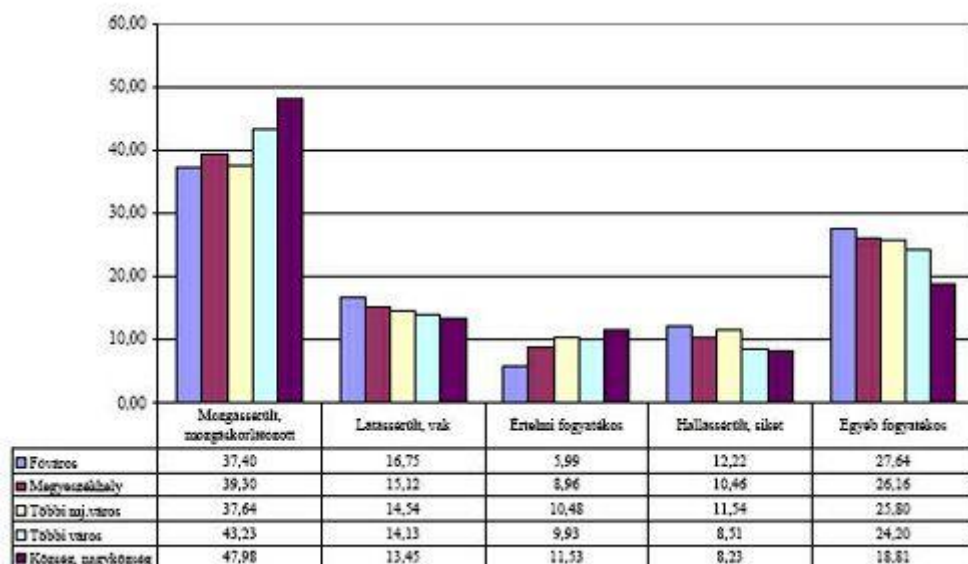
AJÁNLÁS - a fogyatékossgal élő könyvtárhasználók könyvtári ellátásának javítására

Készült a Könyvtárfejlesztési stratégia 2008-2013, Portál program részeként)*

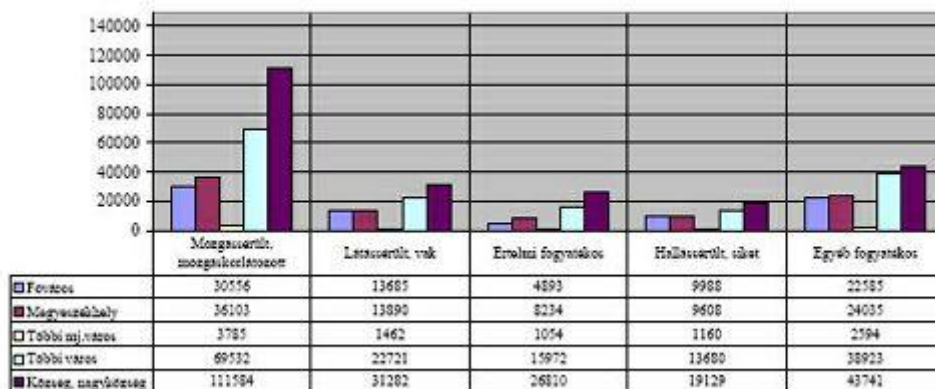
1. A fogyatékossgal mint társadalmi probléma: az alapvető szemléletváltás szükségessége

Magyarországon a 2001-es népszámlálási adatok tanúsága szerint - az 1990. évi népszámlálás adataihoz képest 3,5 százalékról 5,7 százalékra nőtt (mintegy 600 ezer ember) a fogyatékossgal élők aránya. A fogyatékossgal élő emberek iskolai végzettsége, bár valamelyest javult, még így is jóval alacsonyabb a nem fogyatékossgal élő emberekénél.

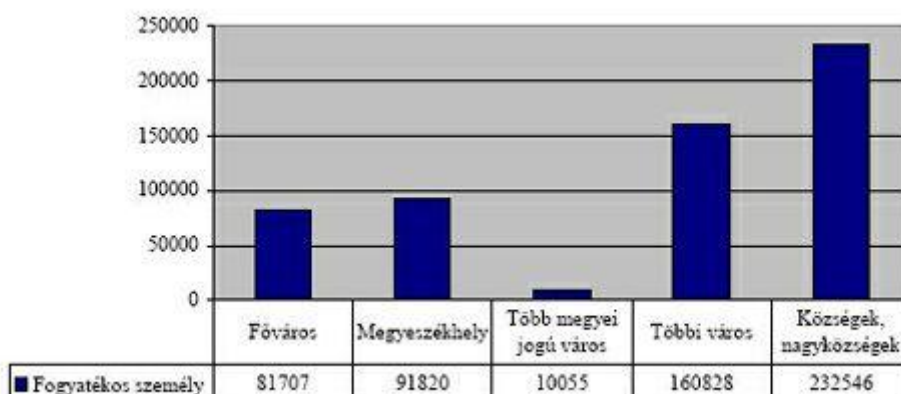
A fogyatékossgal sok változata van, fizikai, érzékszervi, intellektuális, pszichológiai vagy többszörösen halmozott károsodást takar. A fogyatékossgal élő személyek iskolai végzettsége és foglalkoztatottsága elfogadhatatlanul alacsony színvonalú. Ez annak az egyértelmű jele, hogy jelentős részük számára néhány alapvető emberi jog még mindig nem elérhető, vagyis az élet minden területéhez való teljes és egyenlő hozzáférés joga nem valósul meg. Általánosan megállapítható, hogy a fogyatékossgal élő személyek körülményei nagyon különbözőek Európában, attól függően, hogy milyen mértékben tudatosult helyzetük a döntéshozókban, a szakmai körökben és a közvéleményben, és a társadalmi-gazdasági fejlődésnek milyen fokán helyezkedik el az adott ország.

Fogyatékkal élő személyek száma Magyarországon

Fogyatékkal élők száma típus szerint

Fogyatékkal élők %-os aránya típusonként

1.1 Foglalkoztatottságuk

A fogyatékossgal élők foglalkoztatottsága 1990-ben 17 százalék volt, 2001-re ez az arány 9 százalékra csökkent. Magyarország is átment azon a fejlődési folyamaton, amit Európára nézve tapasztalhattunk: a támogatásra és a rehabilitációra helyezett hangsúly egyre inkább a társadalmi szemléletű megközelítésre és aktív programokra tevődik át, ami egyre inkább lehetőséget adhat az egyes embereknek saját életük irányítására.

Az Európai Unióba való belépés, 2004 óta - az európai elvárásokhoz és normákhoz igazodva - Magyarország is igyekszik összetett politikát alkalmazni, azaz a diszkrimináció-ellenes törvényhozást preferenciális bánásmóddal és kompenzációs intézkedésekkel együtt megvalósítani (Új Országos Fogyatékosügyi program).

A fogyatékossgal élők könyvtári ellátásának kérdései az elmúlt években fokozatosan kerültek a figyelem előterébe. Az Európai Unió különböző fórumainak nyilatkozatai és a magyarországi jogalkotás olyan helyzetet teremtettek, amely alapvető szemléletváltást tükröz, és az egészségügyileg hátrányos helyzetűek életminőségének javítása, a társadalmi életben való teljes körű részvételük feltételeinek megteremtése megkerülhetetlenné vált.

Az "Új Magyarország - Szabadság és szolidaritás. A Magyar Köztársaság Kormányának programja a hiteles, modern és igazságos Magyarországért 2006-2010" című kormányprogramban több helyen is hangsúlyosan jelennek meg a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos teendők. Különösen az "Esély a fogyatékkal élőknek" című fejezetben, ahol a dokumentum megállapítja: "Ma még sok országban objektív, részben pedig előítéletekből

fakadó akadály tornyosul azok előtt, akik értelmes munkával, hasznos tevékenységgel szeretnék élni életüket." Ezeknek az akadályoknak a lebontásában tettünk és tehetünk fontos lépéseket a könyvtári ellátás területén, ahol az információhoz való hozzájutás, az élethosszig tartó tanulás lehetőségeit olyan könyvtárhasználók számára is elérhetővé tesszük, akik hátrányos helyzetük miatt egyébként nem élhetnének ezekkel a lehetőségekkel.

2. A fogyatékossgal élő személyek könyvtári ellátásának jelenlegi helyzete és lehetőségei

A magyarországi könyvtárügy már az 1960-as években - a társadalomtudományok, főként a szociológia előretörése, a hozzáférhető külföldi könyvtári szakirodalom nyomán és a progresszív könyvtárosi magatartás alapján - figyelmet szentelt a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok problémájának kezelésére. A szakmai felelősségérzet - a megfelelő finanszírozási források és eszközök hiánya ellenére - jelentős eredményeket tudott felmutatni a fogyatékossgal élő személyek könyvtári ellátásában.

A rendszerváltással megindult demokratizálódási és polgárosodási tendenciák, a jogszabályi környezet változásai, az esélyegyenlőséggel foglalkozó társadalmi és civil szervezetek megalakulása, a korábban itthon ismeretlen, új segítő szakmák létrejötte, könyvtárak számára új társadalmi környezetet teremtett. Az információs-kommunikációs technológia (IKT) világméretű térnyerése pedig új távlatokat nyitott az európai követelményeknek megfelelő ellátási rendszer alapjainak megteremtésére.

A körülmények megváltozásának eredményeként a magyar könyvtárügyben ennek a tevékenységnek stratégiai kulcsterületté kell válnia, mely a könyvtári rendszerbe illeszkedve, tudatosan egymásra épülő, átfogó feladat- és feltételrendszer kijelölésével, a könyvtáros szakemberek speciális felkészítésével valósulhat meg.

2.1 A hazai könyvtárpolitika átfogó stratégiai intézkedései és a fejlesztések forrásai

A magyarországi könyvtárügy stratégiai terveiben 1997 óta folyamatosan megjelennek a fogyatékossgal élők könyvtári ellátását segítő fejlesztések.

Az első és második stratégiai ciklusban (1997-2007 között) ehhez a feladathoz sikerült forrásokat is rendelni, és a meghirdetett pályázatokkal az egyetemi, a megyei, a városi és községi könyvtárak egy részében olyan fejlesztéseket támogattunk, amelyekkel lehetővé vált az épületek mozgáskorlátozottak által történő megközelítése, valamint a vakok és gyengénlátók könyvtárhasználata.

2001-2002. "Korszerű könyvtári rendszer, korszerű könyvtári környezet" című pályázatunkban 13, illetve 22 könyvtár kapott támogatást 4 950 000 Ft, illetve 13 962 000 Ft értékben.

2004. "Az esélyegyenlőségért - a könyvtár nem csak a látóké" című pályázatunkon 47 könyvtár kapott 24 658 000 Ft támogatást.

2005. "Az esélyegyenlőtlenség csökkentésére" című pályázatunkon 64 könyvtár kapott 29 970 000 Ft támogatást.

(Azoknak a könyvtáraknak az adatai, amelyek a fogyatékossgal élőknek is nyújtanak könyvtári szolgáltatásokat - egy Magyarország térképre vetítve - megtalálhatók a Könyvtári Intézet honlapján a <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?90> címen.)

A PORTÁL - Program - Országos Könyvtárfejlesztési Stratégia 2008-2013 az 1.2. "Átfogó cél" című részében került megfogalmazásra, hogy a ciklusban folytatódik a fogyatékossgal élő könyvtárhasználók támogatása. Ebből következik, hogy a stratégia valamennyi

kulcsterületén - a mindenki számára egyenlő esélyű hozzáférés jegyében - a fogyatékossgal élők érdekében végzett fejlesztések kiemelt támogatását is célul tűztük ki.

A stratégiai célok megvalósításának forrásai ebben a ciklusban elsődlegesen az Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-2013 keretében elnyerhető EU-támogatások.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv Társadalmi Infrastruktúrafejlesztés Operatív Programjának keretében meghirdetett TIOP 1.2.3 Könyvtári szolgáltatások összehangolt infrastruktúra-fejlesztése - "Tudásdepó-Expressz" című pályázati konstrukcióban a támogatható tevékenységek köréből a kötelezően megvalósításra kijelölt területként jelenik meg a fogyatékossgal élők számára biztosítandó speciális könyvtári szolgáltatásokhoz kapcsolódó infrastruktúra fejlesztése Útmutató (C1.1.b).

Ez a projekt három területen javasolt fejlesztést a fogyatékossgal élők számára, amelyek közül az egyik megvalósítása kötelező:

- a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát elősegítő informatikai eszközök beszerzése;
- a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát elősegítő egyéb eszközök, mint pl. hangostérkép, piktogramok beszerzése,
- a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatához szükséges belső épületátalakítások, korszerűsítések elvégzése az akadálymentesítés elősegítésére.

A támogatásokból elvégzendő fejlesztések eredményének mérésére a Monitoring mutatók közé került (Útmutató E1) "a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát segítő, a támogatásból beszerzett, illetve bővített, informatikai eszközökkel felszerelt munkaállomások számának növekedése" mutató, amely darabszámmal határozta meg a vállalt célérték eredményét.

A pályázati keret teljes összege a 2007-2013 közötti 2 797 303 000 Ft, ezen belül az intézmények az általuk kötelezően vállalt fejlesztések eszközigényétől függően jutnak forrásokhoz a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát segítő beruházásokra. Miután a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát lehetővé tevő fejlesztések kötelező módon jelennek meg a pályázati konstrukciókban, a pályázók a források egy jelentős részét erre a célra fordítják majd.

A Társadalmi Megújulás Operatív Program TÁMOP 3.2.4. "Tudásdepó-Expressz" - A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében elnevezésű pályázati konstrukció a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát a könyvtári szolgáltatások fejlesztésén keresztül biztosítja. Az elektronikus könyvtári felületek, interaktív honlapok kialakításával a felhasználói igények figyelembevétele hangsúlyozott, részcélként kiemelt terület a projektben.

A pályázati keret teljes összege a 2007-2013 közötti időszakra 7 773 188 543 Ft, ezen belül a fogyatékossgal élők könyvtárhasználatát segítő szolgáltatások fejlesztésére fordítandó összeg jelenleg még nem ismert.

2.2 Cselekvési program a fogyatékossgal élők könyvtári ellátásának javítására

Annak érdekében, hogy a stratégiai cél - teljes körű integráció - megvalósulhasson, olyan cselekvési tervet állítottunk össze, amely - megfelelő finanszírozási feltételek mellett - szolgálja a cél megvalósítását.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁNAK ALAPELVEI

Jóllehet, a könyvtáraknak ugyanazokat a funkciókat kell betölteniük a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban, mint az egészséges állampolgárok ellátása során, különbség van:

- az információ elérésének módjában (fogyatékossgal élő személyek esetében),
- a speciális élethelyzetekre vonatkozó információ tartalmában (társadalmi, szociális hátrányokkal bírók esetében),

- az információ nyelvében vagy kommunikációjában.

2.3 Az egyenlő esélyű könyvtári ellátás érdekében megvalósítandó célok

Megfelelő eszközök és dokumentumok biztosítása:

- a fizikai hozzáférés és/vagy távoli elérés biztosítása,
- a tartalmi, intellektuális hozzáférés biztosítása,
- az alternatív formátumú és speciális tartalmú dokumentumok, adatbázisok biztosítása a gyűjteményekben, a mindenki számára garantált érzékelés és értelmezés érdekében,
- speciális eszközök megléte a speciális információhordozókon tárolt tartalom megjelenítéséhez,
- speciális, az egyes fogyatékoságok sajátosságaihoz igazított szolgáltatások nyújtása a könyvtár falain belül és kívül. Megfelelő személyi feltételek biztosítása:
- a könyvtári személyzet elfogadó magatartása,
- megfelelő szakmai felkészültsége,
- társadalmi környezetére gyakorolt kisugárzó hatása. A fogyatékosággal élők könyvtári dokumentumokhoz való hozzáférését segíti a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 41. § (1) bekezdésében foglalt szabály, amely szerint a műveknek fogyatékos személyek fogyatékoságukkal közvetlenül összefüggő igényeinek kielégítését szolgáló felhasználása a szabad felhasználás körébe tartozik.

2.4 Az egyenlő esélyű könyvtári ellátás érdekében megvalósítandó célok kulcsterületei

Fizikai akadálymentesítés:

- a könyvtári épület és környezetének fizikai akadálymentesítése,
- a fizikai akadályok elháríthatatlansága vagy a fogyatékosággal élő személyek mobilitási korlátozottsága esetén az információhoz és a dokumentumokhoz való on-line hozzáférés biztosítása,
- a virtuális hozzáférés érdekében a honlapok akadálymentesítése.

Intellektuális akadálymentesítés a tartalmi hozzáférés érdekében:

- a könyvtár használatát segítő információk elérhetővé tétele a fogyatékosággal élők számára (akadálymentes honlapok, tájékoztatók),
- alternatív formátumú és speciális tartalmú dokumentumok ("ugyanaz - másképp", pl. hangoskönyv, Braille nyomtatású könyv, könnyen érthető nyelv) beszerzése és szolgáltatása rendszerelvű ellátás létrehozásával,
- a folyamatosan és gyakran igényelt dokumentumokat/információkat mindenütt a helyi állomány részeként, nyomtatott, hangzó és/vagy digitalizált formában kell biztosítani,
- az eseti vagy különleges igények kielégítését szolgáló dokumentumokat/információkat - nyomtatott, hangzó és/vagy digitalizált formában - az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer, valamint a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer keretében kell biztosítani.

Speciális eszközellátottság biztosítása, a tartalmi hozzáférés érdekében:

- a nyilvános könyvtárakban biztosított legyen az a speciális alapeszköz- és informatikai eszközállomány, mely lehetővé teszi az eredeti dokumentumokhoz/információkhoz való hozzáférést (pl. felolvasó szoftver),
- legyen néhány referenciakönyvtár, ahol ezek az eszközök működés közben megtekinthetők, tanulmányozhatók. "Morális akadálymentesítés" az egyenlő esélyű hozzáférés érdekében:
- a könyvtár és a könyvtárosok együttműködési készsége minden lehetséges partnerrel a feladat megvalósítása érdekében,
- a feladat ellátásához szükséges létszám, munkaidő és minőségi munkavégzés biztosítása a könyvtárban,

- könyvtárosok megfelelő szakmai felkészítése az alap- és továbbképzésben,
- a könyvtár belső és külső kommunikációjának részévé válik az egyenlő esélyű hozzáférés iránti elkötelezettség.

Oktatási és Kulturális Minisztérium Kulturális Szakállamtitkárság

* Az Ajánlás hivatalos szövegét lásd: Oktatási és Kulturális Közlöny, 2009. 21. sz. (VII. 28.) 3058-3062. p.